

O'SMIRLARDA AGRESSIVLIK VA TAJOVUZKORLIK XARAKATLARINING PSIXOLOGIK OMILLARI

Isaqova Muazzam To'lginovna - FarDU dotsenti
Raxmonov San'at Baxtiyorovich - FarDU 2-kurs magistri

Annotatsiya

Ushbu maqolada hozirgi kunda o'smirlarda ro'y berayotgan agressivlik va tajovuzkorlik xarakatlari haqida ma'lumotlar berilgan. Shu bilan bir qatorda agressivlik va tajovuzkorlik xarakatlarini aniqlash uchun ilmiy metodikalarda qo'llash usulidan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: agressivlik, tajovuzkorlik, getero-agressiv, yovuzlik, negativizm, qo'zg'alish, xafagarchilik, psixosotseal omillar, shaxsiylik, dushmanlik darajasi.

Agressivlik – bu boshqalarga yoki o'ziga zarar yetkazishga qaratilgan xatti-harakatlar va xatti-harakatlarda ifodalangan shaxsiy xususiyatdir. Dushmanlik, jismoniy shikastlanish, haqorat qilish bilan namoyon bo'ladi. Agressiv odamlar asabiy, ta'sirchanlikni kechiradilar. Tashxis klinik usullar bilan, shaxsning psixodiagnostik anketalari, proektiv testlar yordamida amalga oshiriladi. Agressivlikni kamaytirish uchun psixoanaliz, kognitiv-xulq-atvorli psixoterapiya, avtotrening va dori-darmonlar bilan tuzatish qo'llaniladi.

Amaliy nuqtai nazardan, tajovuzkorlik insonning tug'ma emas, balki ijtimoiy o'zaro ta'sir jarayonida orttirilgan tajovuzkor xatti-harakatlarga tayyorgarligining kuchayishi sifatida qaraladi. Sifat xususiyatlariga ko'ra, tajovuzkorlik konstruktiv va buzg'unchi o'rtasida farqlanadi. Birinchisi, mudofaa harakatlarida, qasddan zarar yetkazishda amalga oshiriladi, ijtimoiy moslashishga, to'siqlarni yengib o'tishga va yetakchilikka imkon beradi. Ikkinchisi, boshqasiga jismoniy yoki ruhiy azob-uqubatlar keltirish niyatiga asoslangan konstruktiv bo'lmagan tajovuzkor harakatlar bilan ifodalanadi.

Yo'nalish nuqtai nazaridan, tajovuzkorlik boshqalarga va o'ziga qaratilgan. Shunga ko'ra, getero-agressiv – haqorat, kaltaklash, so'kinish va o'z-o'ziga zarar yetkazish yoki avto-agressiv reaksiyalar ajralib turadi. Avto-agressiyaning ekstremal versiyasi o'z joniga qasd qilishga urinishdir. Eng aniq dushmanlik harakati boshqa shaxsga nisbatan jismoniy kuch ishlatishdir. Boshqa mumkin bo'lgan variantlar – dushmanlik, yovuzlik, negativizm, qo'zg'alish, xafagarchilik, shubha, tahdid. O'z-o'zini boshqaradigan tajovuz aybdorlik va o'zini kamsitish hissi bilan birga keladi.

Agressivlik sabablari

Agressivlikning shaxsiy xususiyat sifatida shakllanishi murakkab jarayon bo'lib, unda ko'plab omillar ishtirok etadi. Dushmanlik xulq-atvori oila, tengdoshlar va

ommaviy axborot vositalarining ta'siri ostida asta-sekin shakllanadi. Bolalar tajovuzkorlikni kuzatish va sinab ko'rish orqali o'rganadilar: ular nafrat va dushmanlik qanday namoyon bo'lishini ko'radilar, bu nimaga olib kelishini baholaydilar, olgan bilimlarini amalda qo'llaydilar. Agar tajovuzkor harakatlar tajribasi ijobiy bo'lsa, ular xarakterda mustahkamlanadi. Voyaga yetgan odamning tajovuzkorligining sabablari ijtimoiy-psixologik omillar, ruhiy kasalliklar, spirtli ichimliklar va giyohvand moddalar bilan zaharlanish holatlari hisoblanadi.

Psixosotseal omillar

Samarali dushmanlik sizning maqsadlaringizga erishishga, shaxsiy chegaralarni, o'z e'tiqodlaringizni himoya qilishga imkon beradi. Bu ko'pchilikka xos bo'lgan nohaqlikka qarshi xususiyatdir. Agressivlikning zo'ravonligi va chastotasi individual xususiyatlarga, masalan, temperament va xarakterga, shuningdek, ijtimoiy-madaniy sharoitlarga, tasodifiy vaziyat ta'siriga bog'liq. Psixosotseal sabablar bir necha guruhlarga bo'linadi:

Situatsion. Agressiyani bezovta qiluvchi tashqi sharoitlar va fiziologik sharoitlar qo'zg'atadi. Shunday qilib, odamlar haddan tashqari qizib ketganda, tiqilib qolgan xonada bo'lganda, shovqin, tebranishlarga uzoq vaqt ta'sir qilishda tezroq jahldor bo'lishadi. O'z-o'zini nazorat qilish stressli vaziyatda, charchoq, og'riq, jinsiy qo'zg'alish bilan zaiflashadi.

Xulq-atvor. Ushbu omillar guruhiga boshqalar tomonidan nomaqbul deb hisoblangan, mudofaa reaksiyasini keltirib chiqaradigan har qanday xatti-harakatlar kiradi. Masalan, bolaning tajovuzkorligi maqsadsiz o'yin-kulgi, mashg'ulotdan voz kechish, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish – ota-onalar va o'qituvchilarning qoralanishiga olib keladigan harakatlar bilan bog'liq.

Shaxsiylik. Agressiv odamlar ko'pincha sangvinik va xolerik temperamentga ega, qo'zg'aluvchan va asotsial xarakterga ega. Dushmanlik xulq-atvori hissiy beqarorlik, asabiylashish, depressiya asosida amalga oshiriladi. Boshqa shaxsiy sabablar – o'z-o'zini hurmat qilishning yetarli emasligi, tavakkal qilishga tayyorlik va hasad.

Mikroiijtimoiy. Mikroijtimoiy muhit – bu oila, maktab yoki mehnat jamoasi. Ko'pincha zo'ravonlikni kuzatadigan yoki o'zlari buni boshdan kechiradigan, haqorat, haqoratni boshdan kechiradigan odamlar tajovuzkorlikni namoyish etishga moyildirlar. Shu sababli, disfunktsiyali oilalardan chiqqan o'smirlar, huquqni muhofaza qilish organlarida ishlaydigan odamlar o'rtasida dushmanlikning yuqori darajasi aniqlanadi.

Makroiijtimoiy. Agressivlikning sabablari sifatida ijtimoiy, siyosiy va madaniy omillarni ko'rish mumkin. Ommaviy axborot vositalarida salbiy voqealar targ'ib qilinganda, e'tiborli odamlar g'ayritabiiy xatti-harakatlarni namoyish qilganda (mamlakat rahbari, vazirlar) va ular zo'ravonlik kultiga ko'tarilganda dushmanlik

kayfiyati shakllanadi. Provokatsion omil ko‘pincha ijtimoiy-iqtisodiy ahvolning pastligi, davlatning moddiy yordamiga qaramlik bo‘ladi.

Ruhuy buzilishlar

Agressiya – bu psixiatrlar amaliyotida uchraydigan juda keng tarqalgan xulq-atvor va hissiy hodisa. Ruhiiy bemorlarda tajovuzkorlik muammosiga tadqiqot va jamoatchilikning qiziqishi ularning yaqin, tasodifiy odamlarga yoki o‘zlariga qaratilgan xavfli harakatlar qilish xavfi yuqoriligi bilan bog‘liq. G‘azab, impulsivlik quyidagi kasalliklarga xosdir:

Depressiya. Depressiyaga uchragan bemorlarda tajovuzkorlik ko‘pincha intrapunitiv – o‘ziga qaratilgan. Bu o‘zini kamsitish, qadrsizlik hissi, aybdorlik bilan namoyon bo‘ladi. Og‘ir ruhiy tushkunlikning impulsiv tabiat bilan kombinatsiyasi o‘z joniga qasd qilish, o‘z-o‘ziga zarar etkazish xavfini oshiradi. Boshqa odamlarga nisbatan tajovuz, asabiylashish, shubha, negativizm orqali amalga oshiriladi.

Demensiya. Demensiya bemorlar o‘z-o‘zini nazorat qilishni yo‘qotadilar, jamiyatda qabul qilingan xatti-harakatlar qoidalarini hisobga olmaydilar. Ular o‘z harakatlarning og‘irligini anglamasdan, boshqalarni xafa qilishlari, zarar yetkazishi mumkin. Agressiya ko‘pincha qo‘rquv, odatiy harakatlarni amalga oshira olmaslik tajribasi, mustaqillikni yo‘qotish va og‘ir holatlarda jismoniy noqulaylik (ochlik, charchoq) va yordam so‘ramaslikdan kelib chiqadi.

Shizofreniya. Bemorlarning dushmanligining asosiy sabablari boshqalarning g‘arazli niyatlari, his-tuyg‘ularning noto‘g‘riligi va harakatlarning ingibitsiya haqidagi aldangan g‘oyalardir. Ular boshqalarga zarar yetkazish niyatida bo‘lmaydi. Xulq-atvor ko‘pincha buzilgan mantiqqa asoslanadi, keskinlik va qo‘rquvdan xalos bo‘lishga qaratilgan. Shizofreniyaning paranoid shaklida bemorlar gallyutsinatsion tasvirlar yoki ovozlar talablariga rioya qilish orqali zarar yetkazishi mumkin.

Psixopatiyalar. Psixiatriya amaliyotida shaxsiyatning buzilishi tajovuzkorlikning keng tarqalgan sababidir. Portlovchi psixopatiya bilan bemorlar nazoratsiz g‘azab portlashlariga, qasddan bo‘lmagan tajovuzga moyil. Epileptoid shaxsning buzilishining asosiy ko‘rinishlari hissiy viskozite, g‘azabdir. Bemorlar uzoq vaqt davomida bezovta bo‘lib qoladilar, boshqalarning manfaatlarini e‘tiborsiz qoldirib, xudbinlikni ko‘rsatadilar. Antisotsial psixopatiyasi bo‘lgan odamlarda axloqiy nuqsonlar mavjud, ular hurmat, hamdardlik va muhabbatni his qilmaydilar, shuning uchun ular aybsiz tajovuzkorlik ko‘rsatadilar.

O‘smirlarning "tajovuz" tushunchasi haqidagi fikrlarini o‘rganish

O‘smirlarning tajovuz tushunchasi haqidagi fikrlarini o‘rganish biz tomonimizdan ishlab chiqilgan so‘rovnoma yordamida amalga oshirildi (1-ilova).

Anketa savollari o‘smirlarning tajovuzkorlik haqidagi fikrini, tajovuzning qanday turlari mavjudligini, uning maqsadlari va vositalarini, qanday foyda yoki zarar keltirishini va boshqalarni aniqlash uchun tuzilgan.

Farg'ona shahar 26-maktab 9-11- sinf o'quvchilari bilan o'tkazilgan so'rov natijasida quyidagi natijalarga erishildi:

Anketaning 1-sonli savoliga "Agressiya haqida ..."

Aksariyat (62,5 foiz) "g'azabning namoyon bo'lishi" deb javob bergan bo'lsa, 37,5 foizi bu "xulq-atvorning o'ziga xos xususiyati", "inson holati" deb javob bergan.

Taklif etilgan anketaning

№2 savoliga "Men zamonaviy o'smirning hayotida tajovuzkor xatti-harakatlarga ishonaman "

86,96% bu xatti-harakatlarning o'ziga xos xususiyati, uni nazorat qilish va cheklash kerak deb javob berdi

8,7% bu xulq-atvorning o'ziga xos xususiyati, ularsiz buni qilish kerak va mumkin, deb javob berdi

4,35% "ajralmas qism, zamonaviy dunyoda usiz qilish mumkin emas" variantini tanladi.

3-savolda o'smirlardan "agressiya o'smirga, birinchi navbatda, quyidagilar uchun zarurdir" degan savolga javob berish so'ralgan.

Ko'pgina maktab o'quvchilari (36,36%) " o'zlarini hujum va tahqirlashdan himoya qila olish " deb javob berishdi.

22,73% "yo'lingizni toping, fikringizni isbotlang" deb javob berdi.

13,64% bu odamlarni boshqarish usuli ekanligini ta'kidladi

11,36% "adolat izla" javobini tanlagan.

9,09%% bu o'zini o'zi tasdiqlash, o'zini o'zi anglash usuli ekanligini ta'kidladi

6,82% esa "o'z ustunligini ko'rsat, raqobatga qarshi kurash" variantini tanlagan.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, barcha respondentlar bir nechta javoblarni tanladilar, ya'ni ko'pchilik tajovuzning maqsadlari juda xilma-xil ekanligiga ishonishadi.

4-savolga "Tengdoshlarim orasida tajovuzkor xulq-atvorning sababi... bo'lishi mumkin, deb o'ylayman" degan savolga o'smirlar ko'pincha "xususiyatlari, tarbiyasi" (38,89%) deb javob berishgan. "Yosh xususiyati" degan javob ham ommabop bo'lgan (36,11% respondent). 25% "kattalar misoli, yaqin atrof-muhit" deb javob bergan.

№5 savolga ("Men agressiya salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, deb hisoblayman, chunki natijada ...") , quyidagi javoblar olindi:

30,19% - boshqalarga zarar etkazish

28,3% - munosabatlar buziladi

24,53% - tajovuzkorlik ko'proq tajovuzni keltirib chiqaradi

16,98% - zarar etkazilgan

Va respondentlarning hech biri "salbiy ta'sir yo'q" variantini tanlamadi.

6-sonli savolga "Men hayotimda tajovuzkorlikdan foydalanaman ..."

71,43% - "kamdan-kam hollarda, faqat boshqa variantlar bo'lsa" deb yozgan.

11,29% "kerak bo'lganda tez-tez" deb javob berdi

9,52% "hech qachon, hatto kerak bo'lsa ham" deb javob berdi.

4,76 kishi, hatto zarurat bo'lmaganda ham haddan tashqari foydalanishni aytdi

Anketaning №7 savoli. Suhbatga olingan o'smirlar nima uchun tajovuzkorlikdan foydalanadilar degan savolga javob berishlari kerak (" *Ko'pincha men tajovuzni ... maqsadida ishlataman*")

53,33% "hissiyotlarni tashlash" deb javob berdi.

16,67% "boshqa odamga salbiy munosabatingiz haqida gapiring" deb javob bergan.

10% "o'zini o'zi tasdiqlash" variantini belgiladi,

6,67% "boshqa odam ustidan hokimiyatga ega bo'ling"

3,33% jamiyatdagi mavqei oshirish uchun tajovuzkorlikdan foydalanadi, deb javob berdi

3,33% "ishonch qozonish" javobini tanladi

3,33% tajovuzkorlikdan e'tiborni jalb qilish, o'zini ko'rsatish uchun foydalanishini yozgan

Anketaning 8- savoli *"Menimcha, o'smirlar ko'pincha tajovuzkorlikni ko'rsatadilar ..."*

"Og'zaki" - 36,73% shunday javob berdi

18,37.% O'smirlar kimgadir jismoniy kuch qo'llash orqali tajovuzkorlikdan foydalanadilar, deb o'ylang

26,53.% "Ajablanish, jahldorlik, qo'pollik orqali" javob berdi

10,2 % tajovuz ko'pincha mish-mishlar, g'iybatlar, yomon hazillar va ayblovlar orqali qo'llaniladi, deb hisoblaydi.

8,16% Idishlarni sindirish, qulash, vayron qilish tajovuzkorlik ko'rinishi deb javob berdi

Hech bir o'smir tajovuz negativizm va muxolif xatti-harakatlar orqali namoyon bo'ladi, deb o'ylamaydi.

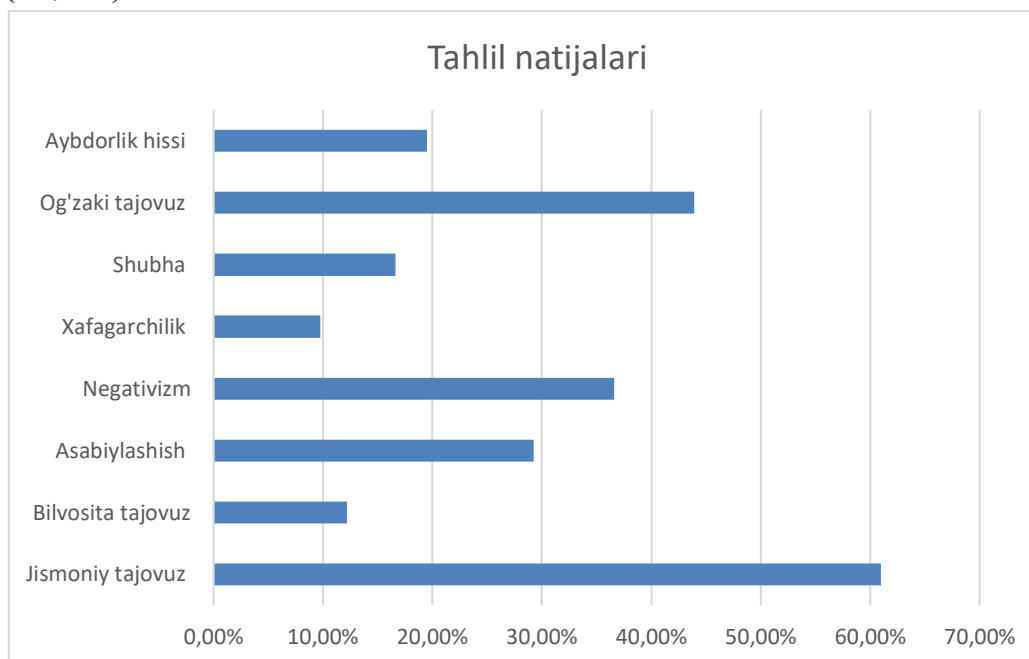
9-sonli savolga *"Men kimni tajovuzkor deb hisoblayman ..."*

81,25% "o'zini nazorat qila olmaydiganlar" , 12,25% "o'z fikrini isbotlay olmaydiganlar" va 6,25 % (1 talaba) "noto'g'ri oila farzandlari" deb javob berganlar.

Agressivlik va dushmanlik darajasini, temperament turini va ularning munosabatlarini o'rganish

Anketa Bassa Darki insonning tajovuzkor va dushman reaksiyalarini tashxislash uchun mo'ljallangan . O'smirlar turli vaziyatlarda o'zlarining xatti-harakatlari haqida bir qator savollarga javob berishlari kerak edi . Natijada quyidagi natijalarga erishildi (1-jadvalga qarang). Ko'rinib turibdiki, o'smirlarning yarmidan ko'pi tajovuzkorlikning ayrim turlarini qo'llash bo'yicha me'yordan yuqori ko'rsatkichlarga

ega. Agressiyaning eng keng tarqalgan turi jismoniy tajovuz (60,98 %), so'ngra og'zaki tajovuz (43,9%) bo'lib, u negativizmdan biroz pastroq, bu 36,59% va asabiylashish (29,27%). Agressiyaning eng "mashhur bo'lmagan" turi - bu xafagarchilik (9,76%) . Aybdorlik hissi (19,51%), shubha (16,63%) va bilvosita tajovuz (12,2%) o'rtacha.

Test natijalarining qisqacha mazmuni

Foydalanilgan adabiyotlar va internet saytlar:

1. Shamshetova A., Melibayeva R. va boshqalar. Umumiy psixologiya fanidan UMK. 2016.
2. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiyasi. - T.: ToshDPU, 2010.
3. David G. Mayers. Psychology, - USA, 2010.
4. Д.Б.Елкони. "Психология игры". - М., 1999.
5. Немов Р.С. Психология. Книга 1. - М., 2002. 6. Айзенк М. Психология для начинающих. "Питер", 2000.
6. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Agressiya>
7. <https://uz.wikidea.ru/wiki/Aggression>